

KULTUR

Rosen från Allmag fäster dansbiljetter

Reidar Ekner följer Ekelöfs ballad i spåren

● I sin skärvruta den 28 februari skrev Lars Lönnroth om Gunnar Ekelöfs diktning, att den är den fullständiga motsatsen till kampsånger. Han illustrerade sin tes genom att citera den stämningsfulla "Envoi", en dikt som säkert många i likhet med Lönnroth burit med sig som ett tonande minne genom åren.

Nu är det inte riktigt sant att Ekelöf aldrig gjort sig skylldig till kollektiv kampsång. Den berömda "Samothrake", som ingår i "Non serviam" (1945), publicerades i sin första version under titeln "Paian" i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning det mörka året 1941 då tyska krigsfartyg härjade som värst i Skagerack och på Atlanten. Som följbrevet den 10 augusti 1941 till Torgny Segerstedt visar, var Ekelöf klart medveten om att hans "Paian" hade karaktären av beredskapsdikt: "Jag sänder den till Er därför att dikten är tänkt och menad som en demokratisk (strids- och kampdikt." "Paian" är för övrigt ett grekiskt ord som betyder just stridssång, och han omtalar att en till året därpå planerad diktsamling skall innehålla "flera dylika kampdikter".

Men visst utgör "Samothrake" – den visionära hyllnings- och segerdikten till mänsklighetens eviga frihetssträvan – ett avsteg från Ekelöfs individualistiska linje, hans credo uttryckt i begynnelsestråken av dikten "Jag tror på den ensamma människan" från "Färjesång" (1941).

Att "Envoi" etsar sig fast i minnet beror säkert på att den verkligen inte är någon enkel dikt, vare sig man läser den som en "tyst kampsång" för "individualisternas kompani", som Lönnroth föreslår, eller som något annat:

Som mareld tindrar en stjärna,
släcks och tänds
och släcks och tänds igen. De
dallrande djupen bär den

Så har jag stått vid hundra
Land's Ends
och tänkt på vad jag vill och
vad jag skall i världen

Det ena vore väl: att vara som
man är
Det andra är väl: att mot udden
spjärna
Och hade jag den skarpa udden
mindre kär
så vore jag som andra, mer än
gärna

Somligas väsen är: vara.
Andras: att vara förutan
Vägar har inget mål. Det är
stigar som leder dit
Såg du ett fönster lysa? Tänkte
du knacka på rutan?
Din är en människens väg, som
slingrar i dyningen, vit.

Lönnroth citerar texten ur "Om hösten" (1951), där den står som en halvt fristående avslutning på dikten med den säreget klingande titeln "En ros från Allmag", av Ekelöf betecknad som en ballad. Men i bokform förekommer "Envoi" första gången redan i "Non serviam", där den avslutar sviten "Havstema". I själva verket är den tidigare än så – den tycks ha tillkommit redan ett av de första åren av fyrtioalet. Både "En ros från Allmag" och "Samothrake" av fyrtioalet. Både "En ros från Allmag" och "Samothrake" har anknytning till den

svenska västkusten, där författaren tillbringade några av krigsårens somrar. Den förra diktens anknytning är mycket konkret: Allmag är, som många västkustbor vet, namnet på en plats på sydöstsidan av Orust, närmare bestämt en festplats med en dansbana, som Ekelöf vid ett tillfälle besökte i sällskap med en kamrat.

En dikt, ett musikstycke, en målning, ja vilket som helst konstverk värt namnet lösgör sig från sin upphovsman och börjar leva sitt eget liv. Men "Envoi" är ett exempel på att kännedom om ett verks tillkomsthistoria och det sätt på vilket upphovsmannen har infogat det ändå kan bidra till att lyfta fram egenskaper och betoningar, som annars lätt förbises. Kamraten har berättat, att Ekelöf inte hade nöjt sig med att stå avsidet och betrakta de dansande, utan hade bjudit upp och dansat med en av flickorna.

Besöket var en episod, men den blev utgångspunkt för en dikt i vilken Ekelöf suveränt har fångat stämningarna av oförlöst svensk sommardansbana samtidigt som han gestaltat sin personliga situation av både yttre och inre ensamhet.

Och piren reser sig mot detta kvinnohav
med skiftningar av pärlefödelse,
och horisonten är
en tunn blus av mörker, nattens
siden för händer trevande
i beröringssvält

[---]

Vad ville Ekelöf säga med att kalla balladen för en ros? undrar Reidar Ekner. En tunn, cirkelrund gul pappskiva med en röd dubbelros fastnålad på två ännu sammanhängande dansbiljetter – kanske kan en sådan sparad souvenir bidra till en ökad kunskap om en dikts tillkomsthistoria.

Att se och älska, inte röra och älska
vem tvang mig till det? Inte feighet
men egen klivenhet. Inte en brist
på djupa eller varma känslor, men
ett övermått av bottenfruset heta!

Efter sitt första, tidiga och misslyckade äktenskap och uppbrott ur ännu ett par förhållanden av kortare varaktighet hade Gunnar Ekelöf dragit sig undan till en ensamhet fylld av hårt litterärt arbete. Men utflykterna från det Norrland där han om vintrarna höll till, inhyst på pensionat för att få arbetsro, innebar inte bara en omväxling från den lappländska kargheten utan också förhoppningar om en gemenskap av annat slag än vad som där uppe stod honom till buds.

Umgänget med konstnärsvännerna på västkusten betydde mycket för honom, men de förhoppningar han hyste om en ny kärleksgemenskap infriades inte. Det kändes som ett nederlag, och det återstod ingen annan utväg än att – med Stagnelius ord – på det personliga planet "till frihet adla detta tvång", det vill säga att acceptera ett fortsatt liv i ensamhet. Som det alltså heter i slutstrofen av "Envoi":

Somligas väsen är: vara.
Andras: att vara förutan.
Vägar har inget mål. Det är stigar som leder en dit.
Såg du ett fönster lysa? Tänkte du knacka på rutan?

Din är en mänskensväg, som slingrar i dyningen, vit.

De båda grafiska blad av Edvard Munch som illustrerar "En ros från Allmag", när Ekelöf lät publicera den i dess helhet i den litterära kalendern Vintergatan 1946 – den hette då "Ballad om mannen från havet" – antyder vilka sinnesstämningar som den rymde för honom. De visar en man och en kvinna vid en strand, tillsammans men främmande för varandra, en kvinna med ansiktet vänt mot det ljusa havet, mannen bakom hennes vindsvepta hår med ansiktet inåtvänt, mörkt av besvikelse och svartsjuka.

Det skulle dröja ännu ett decennium innan diktaren skulle finna den kärleks- och familjegemenskap som han så länge saknat.

Någon stolt kampsång till ensamhetens lov är "Envoi" således minst av allt, dikten som i enlighet med sin franska titel är placerad i slutet av en ballad i akt och mening att hylla någon.

Men till vem eller vad riktas författarens hälsning? Riktar han den till sin ensamhet, till kärleken som sådan, till den okända flickan från dansbanan. Eller till en bestämd kvinna, någon som han omfattat med sin kärlek och som vållat honom besvikelse? Det sistnämnda alternativet är det mest troliga, men man gör ändå klokt i att inte alltför

starkt betona den enskilda syftningen.

Ordet Allmag i titeln vållade mig länge huvudbry, tills en vän – Manne Stenbeck i Uppsala – för många år sedan kunde avslöja dess hemort för mig. (Det lär för övrigt betyda almvik, eller almudde.) Ett besök på festplatsen på Orust, där diktens pärlband av elektriska lampor ännu fanns att beskåda, gav senare lokalfärg åt min läsning men förklarade fortfarande inte gåtan med det första ledet i titeln.

Vad ville Ekelöf säga med att kalla balladen för en ros? Syftade han på företeelsen rosenkrans? Eller mindes han flickan från dansbanan som en ros? Det kan han ha gjort. Men dess lika hemliga som direkta innebörd klarnade först då jag bland Ekelöfs efterlämnade utkast fann en souvenir från den minnesvärda augustikvällen 1941: en tunn, cirkelrund gul pappskiva med en röd dubbelros fastnålad på två ännu sammanhängande dansbiljetter. Nålen med det vackert böjda huvudet sammanhöll dessutom det sjuksidiga, maskinskrivna manuskriptet till "Ballad om mannen från havet", ursprunget till den sedermera berömda dikten "En ros från Allmag".

REIDAR EKNER

Författare och docent i litteraturhistoria.